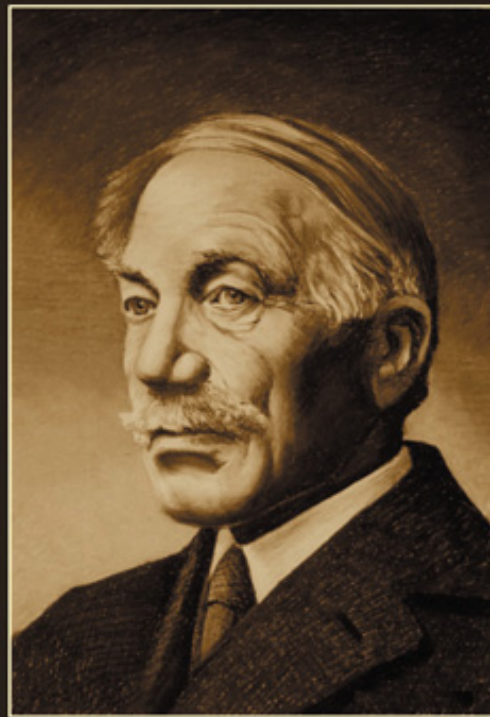

Vilhelm Grønbech

VOR FOLKEÆT I OLDTIDEN

2

Indhold

TREDJE BOG: **HELLIGHED OG HELLIGDOM**

Klenodier
Sejrsværdet og tvistmalmen
Navnefæste og arv
Gaveskifte
Køb og vadium
Madfællig
Hellighed

FJERDE BOG: **MENNESKELIVET OG GUDERNE**

Tempel
Omkring ølbollen
Bøn og offer
Til år og fred
Leg og løfte
At blote
Feststilhed og festlarm
Guderne
Essay om kultdramaet

- Jættekampen
- Skabelsen
- Offerstedets symbolik
- Vøluspå
- Ætte- og kultguder

- Slægtens historie i dramaet

FEMTE BOG: **EXCURSER OG HENVISNINGER**

Excurser

1. Ráð angelsachsisk ræð
2. Angelsachsisk spéd, lykke
3. Dóm
4. Heill, séls
5. Udgård
6. Naturer
7. Stamtavler
8. Vadium
- 9A. Festuca
- 9B. Lagakefli
10. Handfesta
11. Brudekøb
12. Arvingernes ret
13. Thingatio
14. Uægte børns stilling
15. Mandebod
16. Hørg
17. Rituelle formler og tekster

Henvisninger

- I. Første bog: Lykkemand og Niding
- II. Anden bog: Midgård og menneskelivet
- III. Tredje bog: Hellighed og helligdom
- IV. Fjerde bog: Menneskelivet og guderne
- V. Femte bog: Excurser

Litteraturfortegnelse

Tredje bog
Hellighed og Helligdom

Klenodier

Det indtryk fremmede plejer at bære med sig fra et første bekendtskab med ætvæsenet er: indesluttethed, alles hånd mod alle, sig selv nok.

På afstand ser man intet andet end kæmpende eller kampberedte krigere, folk der sover med øksen i håndsække oppe på væggen, og som tager den med når de slænger sædposen på skulderen for at gå ud på ageren. Selve sammenholdets eftertryk synes at forudsætte usikkerhed som livets grundstemning. Hvor mægtigt må ikke det pres have været som skabte en så fugeløs endrægtighed, – det er ræsonnementet i vore dage.

Ofte nok er fjærnsynet en stor hjælp til at finde orden i den forvirrende mangfoldighed som tilværelsen – i den sørgeligste modstrid med alle sunde videnskabelige principper – lider under; men betragteren står i fare for over de rene linjer at glemme, at der er visse træk som i følge deres karakter er forudbestemte til at træde frem på afstand, og andre som måske har samme ret til at være medbestemmende i helhedsindtrykket, men ikke slår så godt igennem. Og dog afhænger opfattelsens sandhed af at alt kommer til sin ret. Hvem af os der var mest krigerisk kan ikke afgøres ud fra det enkelte faktum, at hine gik i seng med våben, eller at vi taler om os selv som fejdende fra vugge til grav, vi der kæmper med naturen, kæmper med os selv, med Gud, med opgaver, og rejser statuer for åndens stridsmænd. Fredsommelige kan vi måske ikke kalde vore forfædre, så vist som de aldrig fandt på at sætte fred

over alt andet, – de var noget mere; de har i deres kultur og deres samfundsliv sat et monument over fredsviljen, og en mægtig vilje til fred må det have været der rådede i dem, og tvang al selvhævdelse til at gå op i former der lige så stærkt tjente et folkesammenhold som en personlig tilfredsstillelse. Ikke mindre er den daglige færd præget af omgang og omgængelighed; til alle sider rækkes hænder ud fra ætten, efter forening og sammenknytning.

På den mest fremtrædende plads i Germanernes samfundsliv står »købet«, det store symbol på omgængelighed og omgængelse. Når de besvogrede ætter er forbundne i fred, så at man altid kan gøre regning på sine mågers støtte i sin stræben efter selvhævdelse, når kvinden med rette kan bære sit navn: fredfrænke, da er det fordi der mellem de to kredse er sluttet et »køb«, – der er udvekslet gaver.

*»Ægteskabet er det store gaveskifte,
gaveforbundet fremfor andre. I vort eget ord giftermål
står jo gavetanken – gipt – indtrykt for kommende
slægter.«*

Ægteskabet er det store gaveskifte, gaveforbundet fremfor andre. I vort eget ord giftermål står jo gavetanken – *gipt* – indtrykt for kommende slægter; på angelsachsisk betyder samme ord – gift – fornæmmelig brudegave, og i flertal betegner det uden nærmere tilføjelse ligefrem bryllup. Men i sagens inderste kærne adskilte brudekøbet sig ikke fra venskabet, der også var et køb og også kom i stand ved gaver.

I gaven slås døren op til den germanske fredsvilje; men samtidig myldrer det ind med psykologiske gådefuldheder.

Dengang Blundketill var indebrændt, og de der vilde hans søn det vel, så sig om i bygden efter noget at hænge et håb på, fandt de intet bedre end et ægteskab mellem den unge og en søsterdatter af Tord Gellir. Tord var en mægtig mand, men Tord var slet ikke forhippet på partiet. »Ja,« siger han, »der er intet andet end godt mellem Ketill og mig; engang i et herrens vejr tog han imod mig, og han gav mig til skænk gode stodheste; dog mener jeg at jeg ikke behøver at bebrejde mig noget, hvis jeg lader dette parti ustiftet.« Ordene får ikke deres rette betænkthed, hvis man ikke føler den større vægt i ordet »dog«. Der er forpligtelse i gaven; hvilke så end de omstændigheder er som den gives under, binder den, og det med en forpligtelse hvis styrke for at komme til sin ret kræver så stærke ord som disse: modtageren er i giverens vold.

Det mærkes den dag Einar rider op til sin broder Gudmund – Mægtige, ræven på Mødruvellir – og kaster hans kappe til ham igen; han har fået øjnene op for hvor Gudmunds planer stiler hen. Men Gudmund mener roligt, at det er usømmeligt nok om ikke frændskabet tvinger den ene til at tage sig af den andens sager, og her har han modtaget en kostbarhed. Det nytter ikke at Einar slider i tøjret, og råber på at der var svig under gaven; han kan have ret i at ordene faldt lindere dengang Gudmund bar kappen frem for ham til at bedre venskabet, – skånselsløst kommer det fra broderen: Hvad råder jeg for at du gør dig selv til dåre og til foragt! Og Einar tager sin kappe og rider hjem. – Gudmund er måske den af de islandske sagahøvdinge der har sat foden længst ud over den gamle kultur, men alt moderne svinder ind for det gamle gaveskiftes kraft til at kue mennesker.

Da Njalssønnerne kommer hjem og praler med de rige gaver Mørd har hædret dem med ved sit gilde for dem, siger Njal betydningsfuldt: »Han har nok sikret sig sin fordel ved købet, og pas på at I ikke lønner dem som han måtte

ønske«. Men rådet er magtesløst overfor gavernes skæbnesvangre kraft; af dem udspringer Njalssønnernes overfald på Høskuld og deres egen branddød. – En forsigtig mand tog ikke imod en gave førend han havde »blandet sind« med klenodiets besidder, og kendte hans planer. Havde man først fået en anden til at modtage venskabspantet, så var man også sikker på hans kraftige understøttelse. Det at han uden videre sagde tak, måtte betyde at han enten så hvor giveren vilde hen, eller også var rede til alt – eller, naturligvis, at han troede giveren til aldrig at ville misbruge sin ret.

Gavens forpligtende kraft åbenbarer sig vældig i Germanernes retsbegreber. I juridisk formel tager forholdet sig sådan ud som f. ex. paragraf 73 i Liutprands langobardiske edikt: »En gave der ikke er bekræftet ved lønnegave eller ved *thingatio*, har ingen retslig gyldighed.« Med andre ord: giveren kunde tage den igen, og eventuelt hale en genstridig modtager for domstolene. I Sverrig beviste man sin bestridte ejendomsret ved at sværge på formelen: »Han gav, og jeg lønnede«. Også Island har sin lovparagraf om dette spørgsmål: »Bliver en gave på 12 øres værdi eller mere ikke erstattet med mindst halvdelen af værdien, kan giveren fordre sit afhænd tilbage ved modtagerens død, med mindre det i sig selv måtte betragtes som lønnegave eller vederlag.« Grågåsens pertentlige omgrænsning af værdien og tidsfristen havde ikke nogen pålidelig borgen i menigmands tankegang; der gjaldt en gave for en gave, hvad enten den var stor eller lille, og der anerkendtes ingen livslang betænkning. Da Ingolfs frænke Steinun kom til Island, tilbød han hende jord af sit landnam, men hun foretrak at give en kappe og kalde det køb, så mente hun der var mindre fare for at nogen senere skulde prøve at bestride hendes ejendomsret.

Til Liutprands lovbestemmelser har vi utallige illustrationer i datidens juridiske dokumenter, som tydeligt viser at lønnegavens virkning ikke afhang af dens merkantile værdi. Der hedder det [anno 792): Efter vort langobardiske folks skik har jeg for den større sikkerheds skyld af dig modtaget som lønnegave en handske, for at denne min gave skal stå urokket for dig og dine efterkommere. De der sagde sådan var fortrolige med opgør mellem to gavevenner, hvor en tvivl om ejendomsret blev mødt med svaret: Du har jo selv givet mig landet, – og hvor svaret fejedes til side med et: Har du måske givet lønnegave?

»En gave uden løn, uden forpligtelse kan Germanerne ikke forestille sig.

Tog man mod en venskabsbevisning, gik sin vej og lod som ingenting, da var klenodiet ikke at regne som besiddelse, det faldt halvvejs ind under kategorien tyvekoster.«

Senere, da den upersonlige handelsinstitution voksede sig ud af den personlige tusken og tingen, blev det naturligt gaveforholdet som ikke blot skaffede etiketten og formerne, men også de bindekraftige formaliteter. Den såkaldte *arrha*, gudspengen, er en juridisk tillæmpning af forpligtelsesfølelsen ved ihænd. Den der modtager *arrha* binder sig til at afslutte det drøftede »køb« så snart den købelystne møder med værdien; han kan ikke i mellemtiden modtage andenmands tilbud, om det end måtte være nok så fristende.

En gave uden løn, uden forpligtelse kan Germanerne ikke forestille sig. Tog man mod en venskabsbevisning, gik sin vej og lod som ingenting, da var klenodiet ikke at regne som besiddelse, det faldt halvvejs ind under kategorien tyvekoster. Den forbindtlighed som modtagelsen pådrog en

mand var af mere ideel end kommerciel natur, den gik for dybt til at udmåles i materielle værdier. I det praktiske liv måtte lønnens størrelse være afhængig af modtagerens ædelmod, og end mere af hans stand. En konge kunde ikke slippe med små erkendtligheder af folks venlige sindelag. Vi har hele gavmildhedens psykologi i en lille humoreske om en fattig huskarl, der svang sig op til stormand på sin ævne til at omsætte gavesystemet i rationel spekulation. Der var engang en ung mand, med det forjættelsesrige navn Ræv, fortælles os i Gautreks saga. Hans ungdom var efter æventyrbegreber meget lovende, ti han hørte til de geniale undtagelser der ikke tog sig noget for, uden at ligge i asken og mærke snavset gro. En skønne dag jog faderen ham hjemmefra; og da han havde fået sine resurser realiseret, stod han på vejen med en slibesten i hånden, – det var hans eneste aktiv. Med den drog han på vove til Kong Gautrek. Han havde hørt at kongen siden sin dronnings død var husyg, og ikke bestilte andet end dagen lang at sidde på hendes høj og forkorte tiden med at se sin høg flyve op, og at han stundom måtte opmuntre det trætte dyr med stenkast. Hvem vidste om ikke de naturlige stene kunde slippe op, og en slibesten være den tankefulde konge kærkommen. Således gik det. Ræv slog sig ned bag kongen, og i et øjeblik da Gautrek famlede bagud med hånden, stak Ræv ham sit eneste klenodie i næven – og drog derfra med en ring for en sten. Ringen skulde Kong Ella have, og Ræv fordulgte ikke, at sådan lønnede Gautrek slibestene. Så kunde en konge af England ikke godt slippe under et skib med mænd og hund. Hunden var den Ræv bedst så sig i stand til at undvære, Kong Hrolf fik den, med klar besked om dens oprindelse; og således ågrede Ræv sig det ene skib og det ene læs våben til efter det andet, indtil han med snækker og mænd kunde drage til Kong Gautrek igen som attråværdig bejler. Han havde da med ære tjent sig sin tilvækst til navnet – Gaveræv.

Man kan ikke straks se på denne historie hvad den har været i sine glansdage. Selv den komik der går dybest ned i menneskenaturens grund må købe sin magt over latteren med en farlig afhængighed af livets yderside, og den sætter sin umiddelbart lattervækkende kraft til, når de sociale former den snyltede på, går under. Men får vi gavens betydning rykket frem i forgrunden af vor bevidsthed, kan vi i det mindste forstå at Prins Ræv den Gavesnildes æventyr en gang har fået lunger til at ryste og tårer til at hoppe ned over kinderne på tilhørerne, netop fordi hans ide var så rationel; og måske kan det lykkes at le os til et stykke af hine menneskers fortrolighed.

Gaven er en social faktor. Idet den går fra mand til mand og til mand igen, gennemtrækker den samfundet med et netværk af forpligtelser, så stærkt at man bevæger hele staten hvis man blot får ret tag på et eller andet punkt af kæden.

Mangen en kommer det vel for, som var han falden iblandt sjakrere, sjakrere af højeste lyst og højeste begavelse. »Gaven ser altid efter gengæld« – et valgsprog der passer fortræffeligt i munden på slige tuskegenier. Går man nu om på den anden side, og tager man i øjesyn deres samvittighedsfuldhed med at passe det rette forhold mellem ydelse og gengæld, fristes man måske til at opstille taknemmelighed som det store princip i deres etik og jura.

Vore forfædre selv skal nok lære os bedre. De lader taknemmelighed og beregning være hvad de er, uden at skamme sig ved nogen af delene. De går forbi alt tilfældigt, lige ind til genstanden selv. Det er ikke givelsen der virker, siger de, men det er gaven. Ingen kan, får vi at høre, befri sig for den indflydelse tingene omkring ham har, de der er i

hans eget væрге, og de der ligger nær nok til at blive indfiltrede i hans handlinger.

*»Nordboerne bekender åbent at de er
trælle af guldet og sølvet – og jærnet.«*

Nordboerne bekender åbent at de er trælle af guldet og sølvet – og jærnet. Og så opstemmer de en hymne til metallerne, som må skurre mod al pekuniær sømmelighedsfølelse. De digter frejdigt deres højeste digtning om guldet, og belærer os med livets uimodståelige logik om, at guldvejen ind i mennesket ikke ender blindt i de lavere passioner, men skærer de ypperste ånds- og lidenskabscentra. Den figur som civilisationen har gjort komisk, ved at reducere hans hjærne til en lige linje, Hr. Gærrig, ham opstiller kulturen uanfægtet som det patetiske symbol på menneskesjælens tusindkringethed.

Jubelen over guldet klinger bredt og mægtigt gennem al Germanernes poesi. Et digt som Beowulf oplyses af den gule glans. Digtet handler, siger vi, om Danskernes gruelige nød, at de nat efter nat skulde tåle mosejættens besøg, og om den fremmede kæmpes heltedåd, da han oppebiede uhyret i hallen, bagefter brødes med dets moder i sumpens dyb, og således friede landet ud af plagen. Ja, jætten er der, og Danskekongen, Beowulf og kampen og befrielsen og meget mere. Og digtet handler virkelig om jætten og helten og deres basketag, om vande og udløsning; men når man tager eposet igennem som helhed – man skulde helst høre det, – og så lader det rulle frem igen for erindringen, da kan man også komme til en helt anden indholdsangivelse. Først er det en genlyd af latter og spil i den prægtigste af alle kongshaller; pludselig dør jubelen hen i uhyggestilhed, da utysket har aflagt sit første besøg; den genfødes under drik og sang og gulduddeling ved den fremmedes komme, tier

en stund i forventning af kampens udfald, og bruser så frem i hallen, hvor kongen rækker klenodier til sejrherren og Beowulf med fryd griber om gaverne. Når digtning, når musik er hørt til ende, står den ikke som en række enkeltheder, men som et helhedsindtryk, hvis karakter er bestemt af den fremførendes kunst; det afhænger af hans frasering om der bringes det rette rytmiske forhold frem, mellem det der i skaberens tanke var higende, fremadpegende, og synkende, opløsende, om arsis og tesis får den balance som de stedse havde i hans øre når han vævede dem ind i hinanden, og gjorde dem så nær ligevægtige at de kunde forstærke hinanden. Hvad er rytmen i Beowulf, eller rettere, hvad var rytmen for hine tilhørere? Een ting er vis: scenerne i hallen, hvor gildet gives og modtages, står ikke tilbage i vægt for de episoder hvor belønningen vindes. De gamle tilhørere vilde ikke lade sig narre for noget af kampens spænding, de forlangte at al gru og uhygge skulde trække op så mørk og truende som den var; men de vilde også i ro og mag nyde skuet af helten, som han står i ildskær med halsringen på brystet og sværdet i hånden. Skildringen af gildet i Heorod efter kampen, da de »lykkelige« gik til bænken og nød bordets fylde, da mjødkar i mængde gik omkring, da Hrodgar gav Beowulf kampklenodier, hjælm, brynje, berømte sværd – og om hjelmen lå værnende en kunsthæmret bukkel –, da dronningen bød ham armringe og halsringe – og det var de bedste verden havde set siden det berømte Brosingesmykke bragtes til borgen, – den skildring er i hvert fald ikke nogen koda, hvor den hafte spænding blidt løses op og tankerne gives tilbage til den daglige rutine. Jubelen i hallen – saldrømmen – og guldets glæde er den grundtone som forbinder de forskellige scener til en helhed. For os moderne, som er vante til at poesien i digtet slipper op på det punkt da helten har sat sin fod på den sidste fjende eller den sidste dæmon, er det mærkeligt at se, hvordan man i gamle dage, og det ikke blot i Nordeuropa, kunde slå sig ned

i sejrsløbsfølelsen, af den kunde skabe en modspænding der ikke var svagere end kampens spænding, og kunde digte det halve epos over triumf og festmåltid og leg.

Og digteren fornægter sig ikke i det små. Han giver sig bevæget hen i fortællingen om guld og kostbarheder, om mænd der giver og mænd der modtager, og samme betagelse glimter atter og atter frem i hans talemåder og billeder. Gennem de poetiske formler hvorefter Beowulf på episk vis er sammennyttet, klinger guldet lydeligt og uophørligt: kongen er jo ringbryder, skatteudstrøer, hans mænd er guldkrævere, og hallen er det sted hvor man hører stridsfyrsten under mændenes råb uddele ringe; og meningen er ikke mindre oprigtig, fordi disse billeder tilhører digternes hævdvundne tungemål.

Ja, hjærtet lo Græker og Nordmand i brystet når han annammede en kobberkedel eller et armbånd. Odysseus's første vågne tanke, efter at han sovende er bleven lagt i land af Faiakerne, er at tælle sine kobberkar, og se efter om de ærligt har givet ham alle gaverne med: »Og så talte han sine dejlige trefødder og kedlerne, guldet og de vævede pragtklæder, se, der manglede ikke eet; da sukkede han efter sin hjemstavns«. Germanerne har endnu mere heroiske udtryk for guldafhængigheden. Beowulf ønsker i dødens stund at mætte sit øje med synet af de vundne klenodier: Fuldt vel vidste han at hans dages byrde af jordlykke var båret til ende, bristet var hans dages tal, døden trådte ham i hæl . . . Løb i hast, Viglaf kære, til ormestenen, hvor skatten gemmes; skynd dig med il, at oldskatten, guldets brand, stenenes glans, kan fylde mine øjne, og på klenodiet blidere forrinde liv og folkestyre.

Denne heroiske trang til at passe på guldet og bronzen og ophobe dem i rummelige kældere og storstuer, gennempulserer sjælene, uden at man derved mærker

nogen udslettelse af alle store følelser, eller nogen fortørrelse af sindet. Tværtimod, jo større karakter, des klæbrigere hænder. Egil, måske den dybeste, og i alle fald en af de mest hel-menneskelige personligheder i oldtiden, denne Egil har i sine efterladte versestumper givet os en griskhedens højsang. Guldkærheden låner venskabsfølelsen udtryk, som når Egil fylder sin inderlige sorg over Arinbjørns fald på dette lille vers: Spredt og tyndt lyser nu de mænd der flammede som bål i kampen, de som strøede guldets gløder langt fra hinanden. Hvor skal jeg søge gavmilde mænd, som dem der lod diglens sne (sølvet) hagle ned over mine høgefjælde (høgesædet, jægerens arm).

Antog griskheden heroiske former, var dens modstykke, gavmildheden, ikke mindre storvorn. Hos kongen måtte denne egenskab herske i så øjensynlig grad, at ingen tog fejl af hvem der var »skatteuddeleren«. Det værste der kunde siges om en fyrste, var at han sparede på sit guld. Erikssønnerne pådrog sig almindelig had og foragt i Norge, fordi de gemte deres penge i jorden »som småbønder«. Til kongelykken hørte trangen og ævnen til at så »Frodes mel« omkring sig i dagens lys, derfor kunde mændene i Beowulf af kongens karrighed slutte sig til at lykkeløsheden åd ham op indefra. I det monarkiske Norge kunde det vel blive en mistænkelig anmasselse at udøve dette kongelige prærogativ i hele dets udstrækning, men til en vis grad var rundhåndethed nødvendig for alle storheder. I den lå en stolt selvudråbelse, en antydning af at man regnede sin lykke for stor nok til at samle andre under vingen.

Disse to modstridende træk i Nordboernes syn på guld og klenodier kan ikke afglattes ved enkeltmandspsykologi. Hver for sig kan de udvikles til en hos os næsten ukendt fuldkommenhed, uden at ophæve hinanden eller afgrænse hinandens berettigelse; gavmildheden medførte ikke afsky og dadel over guldkærheden, selv hvor denne i vort

omdømme stiger til langkloet griskhed. Når radierne går så nær parallellen, da må centrum ligge grumme dybt. De skarpeste modsigelser i menneskelivet afmærker den dybeste enhed.

Der gives næppe den sorg i verden som guldet ikke har kraft til at læge. I Vølsungesagaen står den mægtige replik: »Giv hende guld, og myg således hendes vrede«. Det siger Gudrun til Sigurd med gråd, da Brynhild sidder og ælter sine hævnplaner hårdere og hårdere, og alle med gru venter på enden. Men Brynhild overgik alle kvinders mål og hendes harm al kvindesorg, derfor og ikke af anden grund var guldet magtesløst overfor hende. I det kunde Egil finde trøst og glemsel for sin bitre sorg over broderens død. Efter slaget på Vinhede sad han barsk og vred i Adelstens hal, lagde ikke våbnene fra sig, men smældede sværdet op og ned i skeden, mens øjenbrynene gik i krampetrækninger; drikke vilde han ikke når man bar for ham, – førend Adelsten tog en stor og god ring af sin egen arm og rakte over ilden; så kom hans bryn i lag, og drikken smagte. Adelsten lagde sølv i mængde til, og da begyndte Egil at glædes. Han udbrød i det begejstrede vers, der i hver linje bærer digterens sære træk: Øjenlågets ludende brinker hang ned af harm. Nu fandt jeg den der kunde glatte pandens furer. Med en armring har fyrsten stødt ansigtets stængende klipper op. Uhyggen er af øjnene.

Men lige så vist kan gaven i modtageren pløje had op mod giveren, når den ikke kommer belejligt. Vi føler os vel også nok krænkede, hvis vor næstnæste vil hædre os med gaver under den forudsætning at hans følelsers varme er absolut tilstrækkelig til at fremkalde genvarme hos os. Men her er meget mere, en opblussende harme, som viser had og forbitrelse udadtil, og frygt indadtil. Uviljen giver sig voldsomst udtryk overfor uvelkomne kongsgaver. Da Kjartan ved sit første sammentræf med Olav Tryggvesøn havde

modtaget hans kappe til skænk, udtalte hans venner deres skarpe misbilligelse over at han så frit havde nedværdiget sig og var gået i kongens vold og under hans venskab. En anden gang kaldes modtagerne af kongsgaver hånlige for trælle. Men også kongen kunde fare op, når nogen vovede at vise ham en udfordrende ære ved at byde ham »vennegave«.

De to poler i gavens virkning er forenede i fortællingen om Einar Skåleglam og Egil. Den unge, lovende digter besøgte engang sin berømte broder i kunsten, og da han ikke traf ham hjemme, efterlod han som gave et pragtfuldt skjold. Men Egil blev vred. »Gid han få en ulykke«, udbrød han, og for at gøre sit til ønskets opfyldelse vilde han ride efter og dræbe giveren. Einar var imidlertid kommen for langt af led til at sagen kunde afgøres så let; hvad var der at gøre? Egil sad der med gaven, kunde ikke blive af med den, og – »venskabet mellem Egil og Einar bestod så længe de levede«.

Det er ikke klenodiet modtageren er bange for eller harm på; det er noget inden i det, som han sky føler rykke i armen, idet han rører ved det.

Med ihændet gives mere end den ydre ejendom, gaven har et indre værd, der står i forhold til ejeren, noget som er udtrykt i det navn som følger våben og klenodier. På Island dannes navnet almindeligvis ved en sammensætning med *nautr*, der betyder: det man kan bruge, det hvis inderste lykke man har føling med, og det som har lykke gennem følingen med en. Andvaranautr hedder i sagnet den skæbnesvangre ring som Loke tog fra Andvare; Konungsnautr kaldes i det virkelige liv sådanne våben eller klæder som ejeren har modtaget af kongens hånd.

Med klenodiet følger noget over fra den forrige ejer, og dets tidligere tilværelse vil åbenbare sig, hvad enten besidderen skøtter derom eller ej. Kongsgaven har mere end en usædvanlig skarp od, et særlig kunstfærdigt fæste, – den slår med lykke. For at vide med hvilke følelser gaven blev modtaget, må vi gå til klenodiet medens det er i ættens egen besiddelse, og se hvad det betyder der. Da Glum tog afsked med sin morfader, Vigfus, i Norge, gav denne ham en kappe, et spyd og et sværd, med de ord: »Det aner mig at vi aldrig vil ses mere, men disse kostbarheder vil jeg give dig, og medens du ejer dem, er jeg vis på at du ikke vil miste din anseelse; men hvis du skiller dig ved dem, har jeg bange anelser for din fremtid«. Og Glum med hans frænder er ikke ene om troen på disse arvestykker. Da han senere i livet forærer dem til sine bedste venner som tak for god bistand i en af hans mange vanskelige sager med omverdenen, mener hans modstandere at tidspunktet for en heldig aktion imod ham endelig er kommet. De tager ikke fejl, for første gang hænder det at Glum kommer til at sidde med »skåret lod«. Dermed er hans lykke ret egentlig ude for stedse; i hvert fald blev han aldrig mere den stormand han havde været. På dødslejet giver Høskuld sin uægte søn, Olav På, guldringen Hakonsnaut og sværdet Kongsnaut, og med dem sin og alle frændernes lykke; »og det siger jeg ikke fordi jeg er uvidende om at slægtslykken har taget bo hos ham«. De andre sønners knurren viser hvor betydningsfuld Høskulds anordning var i den tids øjne.

Det ny skær af uegentlighed – symbolisme – som er ved at liste ind i Høskulds og hans sønners forhold til klenodierne, kan ses i vækst allerede under sagatiden. Den overgang var begyndt, hvor et »det betyder« umærkeligt skyder sig frem foran det robuste »det er«. Forandringen beror på et hamskifte i erfaringen, en forrykning af kulturen, det kendes noksom derpå, at mennesker åbenbart mener at sige noget stærkere end det gamle, samtidig med at de udleverer

virkeligheden til poesi. Men det skorter heller ikke på tydelige minder om at klenodiet hele tiden igennem bevarede sit forhold til en bestemt kreds mennesker. I Grettesagaens udtryk: »Sværdet var deres klenod, og havde aldrig været ude af ætten«, ligger forståelse af hvad et sådant sværd egentlig var for en hellig ting, og så længe sammenholdet mellem frænderne endnu trækker på de gamle vaner, har også pieteten for arvestykkerne bevaret noget af den gamle overbevisning. Den økse som Torgrim Helgesøn 1450 gav Olav Thorevilssøn til fuldt og godt forlig, var ikke et almindeligt våben, det havde været Olavs ætteøkse.

»På dødslejet giver Høskuld sin uægte søn, Olav På, guldringen Hakonsnaut og sværdet Kongsnaut, og med dem sin og alle frændernes lykke.«

Lige ned i de sene sagn har slægtsbundetheden bevaret sin værdi som den poetiske kærne. I Danmark fortælles om familien Rantzau, at dens blomstring var knyttet til nogle arvestykker, en guldrok og en guldsabel – eller, efter andre kilder, en håndfuld guldstykker – som en grevinde af blodet engang havde fået af de underjordiske til løn for barselhjælp. En variant af sagnet har den ejendommelige tilføjelse, at de grene af slægten som med omhu gemte deres arvelod, stadig har sat ny skud, medens andre, mere efterladende udløbere af familien er uddøde. Nok så ofte forekommer klenodiet i stedsagn, som det om vildsvineskindet der bevarer Voergård mod ildsvåde og anden ulykke. Hvad enten nu disse legender er direkte fremgået af gammel familiehævd, eller de måske er stedfæstede folkesagn, er ideen den samme som en gang inspirerede hine islandske livsbilleder. På en egen måde brydes den poetiske symbolik og erfaringen i sagnet om Sigmund Vølsung og hans klenodievåben. Han går gennem

livet med sejren og lykken siddende i det gamle sværd, Odins gave. Den sidste kamp slår guden selv ham ud af hænderne, idet han møder ham midt i tummelen og splintrer hans sværd med sit spyd. Da man ransager slagmarken og finder ham blødende, nægter han at lade sig forbinde: »Vel har mange bevaret livet hvor håbet kun var ringe, men lykken er veget fra mig«. Men i hans søn vil den brudte lykke blive hel igen; når han vokser til, skal stumperne smedes sammen. »Han vil føre sværdet, øve mangelen stordåd, og hans navn vil leve mens verden står«. Hans hustru, Hjørdis, passer troligt på stykkerne, og da tiden kommer, smeder Regin af dem det berømte Gram, hvormed Sigurd dræber Fafnerormen. Refleksionen er her klaret ud til dybsind, der formår at træde så langt tilbage fra æmnet, at det kan udhæve parallellismen mellem det menneskelige og dets afbillede; men dybsindet er af den varme art der mere føler end tænker sig til resultatet. Når digteren fandt så redebon en forståelse hos sine tilhørere, var det fordi de mødte med så mange forudsætninger, at det var som om de selv havde tænkt konsekvensen, så snart den var udtalt. Det lyder moderne, at Norge brister af Olavs hånd sammen med hans ypperste skyttes bue, men også dette udtryk havde vel sin fynd fra oplevelsen af at magten kunde bryde af en mands hånd sammen med hans egen bue eller spyd.

Ved siden af Vølsungesagaen stiller sig Hørds saga som hjemmefødingen ved siden af den verdenskløge. Der kommer tanken simpelt og naturligt, i en form som ikke er bleven eftergået af nogen åndfuld digter. Før sit forhadte bryllup med den gamle Grimkel skænker Signy sin broder alt hvad hun ejer, men undtager to »kostbarheder«, et halssmykke og en hest, på hvilke hun satte størst pris. Og hvad for slags »pris« det er, fremgår af sagaens forløb. Hun bliver forbitret på sin egen søn, Hørd, da han – sent gående – på sin første vandring over gulvet hen til hende, falder og griber for sig i smykket, som ligger på moderens knæ, så at

det brister. »Ond blev din første gang, og mange slige vil komme efter, men dog bliver den sidste værst«, udbryder hun. Spådommen går i opfyldelse, på den måde at Hørd kommer til at dele nidingen Grettis skæbne; han bliver fredløs, og må meget mod sin vilje slå sig på røveri. Smykket er Signys, men den lykke som bindes i det, vedkommer slægten.

Som Vølsungerne, som Vikingekåres ætlinge – Vigfus og Glum – havde hver æt i fordums tid sine lykketing, i hvilke de så pantet på held og trivsel; men den lykke der gav disse arvestykker deres udmærkede værdi, var ikke af anden art end det held der inspirerede alle familiens ejendele, lige ned til det mest beskedne redskab. Sværdet og kappen repræsenterede ættens rigdom, det vil da i gammel tankegang sige, at de i sig indeholdt selve rigdommens kraft.

Lykken var ikke indskrænket til de værdigenstande der gemtes under tag, den gik også ude på marken. Til klenodierne blandt ejendele svarede sådanne lykkedyr, som både betød mere end et almindeligt høved for hjordens trivsel, og var bonden en garanti for liv og velsignelse. Signys ene kostbarhed var et halssmykke, den anden en hingst, og da den omkom på hendes færd til brylluppet, vilde hun straks være vendt om; hun vidste at der ikke ventede hende andet end sorg og ulykke i ægteskabet. En god ven af Ingemundsønnerne, Brand, havde en hest, Freysfaxe, som engang gjorde hvad næppe en almindelig hest havde duet til. Det gjaldt for Jøkul og Torsten om endelig at passe tiden, og ikke svigte ved en holmgang der var bleven tilbudt og modtaget med mange store ord, så meget des mere som de på snevejret der tyknede omkring dem, kunde forstå at der var visse folk som nok helst så at de ikke kom, og vilde gøre hvad der kunde gøres ved hjælp af vejr og vind, for at få dem til at bede undervejs. Da var

det Faxe der trodsede slæden igennem, satte dem af på pletten, og tog dem med hjem igen, da de havde opsat en nidstang, som skulkeren kunde beskue når han fik stunder. Brand vidste hvad han sagde, da han bad dem trygt overlade alt til ham og hans hest, når det gjaldt at finde frem gennem heksekunster, og andre mennesker vidste vel også nok hvad de sagde, når de opkaldte bonden efter dyret, og omtalte ham som Faxebrand. Det er sådanne høvdinger blandt gårdens bestand, der hædres med guldpyrdelser på hornene og flætninger i manken.

*»Til klenodierne blandt ejendele svarede sådanne
lykkedyr,
som både betød mere end et almindeligt høved for
hjordens
trivsel, og var bonden en garanti for liv og velsignelse.«*

I mange fortællinger må vi læse os til sandheden gennem overtroens fordrejelse – eller den kristne ivers forvrængning. Allerede beretningen om Olav Pås ængstende drøm er måske bleven en kende legendarisk tilsnittet, men virkeligheden er umiskendelig. På Olavs gård gik en kæmpemæssig okse omkring under almindelig, måske lidt sky agtelse fra gårdfolkets side. Olav besluttede sig omsider til at lade den slagte, og da oplevede han i drømme, at en kvinde, som gav sig ud for oksens moder, kom til ham og varslede hans yndlingssøns død.

Halv myte, halvt æventyr er historien om den gode okse Brandkrosse, der voldte bonden Grim så stor en sorg: der havde han gået og hæget om den alle dage, og ikke vidst hvad godt han skulde gøre den, og så en skønne dag satte den til havs og blev borte. Alt hvad man sagde for at trøste bonden, at han jo kunde lægge sig en anden til, at det måtte være ham en stolt tanke at den bugt som havde set

oksen forsvinde, for fremtiden skulde bære dens navn, Krossevig, alt gik ind ad det ene øre og ud af det andet: Brandkrosse var jo borte. Så vidt har historien det ubestemmelige småborgertræk der usvigeligt forplanter sig fra fortællerens ansigt, når han beretter noget der går over hans forstand; men når vi så videre hører, at bonden ikke gav sig tilfreds før han havde gjort rejsen til Norge for at spørge efter sin dyrebare okse, at han genfandt den i en klippehule hos en jætte, der af lutter forelskelse i dyret havde sendt sine bud efter det, og at der af jættens datter blev en stammoder til en æt på Island, så glemmer vi fortællerens tonefald for visheden om at denne Brandkrosse en gang har været vigtig nok til at indtage en fremragende plads i disse mænds myte om deres eget ophav. Bag den temmelig forvirrede historie skelner vi tydeligt slægtssagn – eller en historie grundet på slægtssagn – der sammenknytter ættens oprindelse med koens tilværelse, og dyrets fortvivlede kærlighed til længdesvømning skyldes sandsynligvis nødvendigheden af at knytte udvandrerfamilien fast til dens fædrene hjemstavn i Norge.

Selv om adskillige af disse lykkedyr kun er blege, forvågede gengangere af realiteter, har de trofast bevaret visse tilknytninger til deres hjem; der er rest af liv i den »tro« som bandt ejeren sammen med dem; han havde tro på dem og til dem, hedder det, og med samme eftertryk kan ejerens afhængighed betones i ordene: det klenodie satte han særlig pris på. Sikkert nok omgærdedes disse fremragende dyr med en særlig bodsbeskyttelse af hensyn til deres betydning for hele hjordens sammenhold, men hvad var deres beskyttende og ledende kraft andet end et højere udslag af mandens fælykke? Det var ikke et tilfældigt sammentræf af omstændigheder der gjorde at Faxebraands hest var en vældig kæmper i hestestævner, stærk som en bjørn, og samtidig husbonden særlig kær. I lovenes almengjorte bestemmelser kan det direkte forhold til

mennesket ikke komme frem, men på den anden side har lovene ikke helt kunnet overvinde det personlige. Ikke blot var Frankerkongens kreaturer værdsatte med højere bod end andre menneskers, men hans øksne var dyrebare end hans heste, og vi kender deres værdighed igen i de okser der trak Merovingernes vogn, når høvdingen drog frem i ceremonielt optog.

I de sindigt afvejede ord hvormed lovene skiller tyven ud som en uting man ikke skylder menneskeligt hensyn, får nidkærligheden for tinglykken et mere lidenskabeligt bevæget udtryk end nogen digtning kan give. Ve den der lægger bånd på en mand; men en tyv koster man til tinget med bagbundne hænder. Han behandles som et væsen uden for menneskeheden, der kan hugges ned som et udyr eller endogså kan skamskændes på sin person til et vidunder for verden. En tyv er altid en tyv. Loven kan nå til at opstille en praktisk adskillelse mellem det større tyveri og rapseriet, men distinktionen anfægter ikke andet end de udvortes følger af handlingen; det fundamentale er fælles: tyven bliver retsløs. Hans gerning er nidingsværk, og hans nærmeste frænde er morderen, der i mørket lister sig på sit offer, og smutter bort uden at lade sit våben stikke i såret til lysning, mens ransmanden, som åbent går mennesker ind på livet og med vold rykker ejendelene ud af hænderne på dem, regnes lige med drabs-manden, som tager livet. Germanernes hadefulde uvilje mod den hvis fingre er længere end hans mod, udspringer i angsten for hemmeligt lykke- og æreforlis. Han ved, som Smålæendingen endnu i sen tid vidste, at den der stjæler en mands fiskeredskaber forringer deres kraft til at fange og ødelægger ejerens fiskelykke, ligesom den der bruger en fremmed tyr uden forlov, stjæler avlekraften ud af den. Det nidingsagtige i angrebet på manden gennem hans kvæg eller hans ejendele består i at forbryderen falder ham i ryggen, og

sniger en kraft fra ham i et øjeblik da han ikke er i stand til at væрге sig og vise sin ret.

Attentat på kvæget var lige så hadet som frygtet. *Gorvargr*, gorniding, gortyv kalder skandinaviske love den der hemmeligt forgriber sig på andenmands kvæg. Navnene siger os at handlingen er værre end drab, ti varg og niding betegner jo netop den der forbryder sig mod æren til forskel fra krænkeren. Islændingene kender hævneret på stedet, men sætter i visse tilfælde også ubetinget fredløshed. I norsk lov findes endnu antydninger af at gerningen blev anset for ubodemål, der uigenkaldeligt gjorde forbryderen til skovgænger. Og den danske Eriks lov har princippet klart, når den siger om drab på kvæg af en halv marks værdi, at »der er gjort nidingsværk, og nidingsværk skal bødes til kongen«.

For at forstå folket, er det ikke nok at vide hvad loven fordømmer, man må også se loven blive overtrådt. Den reflekterede lovbyrders vurdering af forbrydelsens værdi indeholder jo til tider det kraftigste vidnesbyrd om forargelsens hemmelige styrke og om dens dybde. Vi har fra Island en fortælling, der netop fordi den står med det ene ben uden for stricte moral, giver mennesket en blottelse og viser noget i ham som ligger dybere end samfundsmoralens gennemsnit. I den islandske fristats historie står »kampen på heden«, omkring år 1015, som en mærkebegivenhed, der satte folks sind i stor bevægelse og tillige sendte sine virkninger ind i det offentlige liv, – det nærmeste alting regnedes for et af de mærkelige, som huskedes, – ikke fordi Bardi, der her hævnede sin broder Hall og for ham tog ni mænds liv, var nogen særlig fremtrædende personlighed, men fordi han ved sin fosterfader, den vise – spage – Torarins hjælp havde ført sin sag igennem næsten uovervindelige vanskeligheder. Han havde ingen indflydelse, han var – som han selv siger – ikke pengemand, medens

hans modstandere, Torbjørn og Torgaut, var både anseelige og vennesæle folk, der allerede længe havde nødt den unge arving på Asbjarnarnes til at sidde med »skår i sin lod«. Men til gengæld var hævnens i denne sag bleven grundfæstet med al omsigtens lykke. Det skyldtes Torarins dybhed i råd, at opgørets dag kom som en tyv over modstanderne. Først forpurrede han alle store sammenkomster i herredet, arnesterne for rygter; dernæst tog han et par sjældne heste – »helt hvide med sorte øren« – i forvaring for en nabobonde, og bebyrdede sig tilmed velvilligt med at holde eftersøgning; ti skulde man bestandig have spejdere der sydpå, var det bedre at de havde et ordentligt ærinde, end at de løb omkring og spurgte efter et par gamle krikker. Naturligt nok blev ejermanden glædelig overrasket ved at få sine heste igen, – da Torarin ikke længere havde brug for dem; findeløn kunde det være det samme med: der var nu grunden lagt til eet nyttigt venskab. Da Torarin havde virket sin tid, sad der rundt om på gårdene en hel lille hær af venner og velvillige hjælpere, som man blot behøvede at minde, når tiden kom. Men over alle disse forberedelser glemte Torarin ikke at sørge for at selve hævnens kunde få en tilvægt, der opvejede dens forhaling. Da Bardi efter sit rundridt for at opsamle alle tingede hjælpere mødte fosterfaderen, faldt det ham straks i øjnene at den gamle sad med et fremmed sværd over knæet. Torarin greb hans undren i flugten: »Du har ikke set det sværd før? det er ret, jeg har ikke haft det så længe; lad os to skifte våben, så skal du høre hvor det stammer fra; min søn har et andet, som egentlig tilhører Torbjørn, dette her ejer Torgaut.« Og derpå fortalte han om den glæde han havde haft af at stifte bekendtskab med Lyve-Torfi. Torfi var en slægtning af de nævnte modstandere, han havde en fiffig hjærne og en brav tunge, og han var i besiddelse af en samvittighedsløshed som man trygt kunde stole på. Hvordan han havde løjet og hvordan han havde lusket, kan være det samme: her var sværdet. »Og,« sagde Torarin, »det er ret til pas, synes jeg,

at hines overmod beskæres med deres egne knive bedre kan du ikke hævne den vanære de har bragt over dig og dine.«

Selv om man læser med halvtlukkede øjne, må man blive vár at fortællingen skiller sig fra almindelige tyvehistorier i noget andet end tyvens stand og hans overlegne kunst; det rum som oplades i hine mennesker, er åbenbart en af de dybe huler hvor man venter at finde sjælens apokalyptiske indvånere. Der er allerede i Torarins betænksomhed noget som ængster, og når så Bardi hoverende springer frem og lader sine fjender nyde synet af deres eget våben i hans hånd, bevæger det hid og did, og turrer dem med »det de nok kender«, da kan man ikke fri sig for den stæmmende følelse som aldrig dør helt ud i den der en gang har set et menneske skaffe sig dæmonisk magt ved at liste sig ind i næstens sjæl, og bruge hans inderste hemmelighed til at trykke ham hjælpeløs ned i støvet. Efter at være gået i lære hos Torarin, finder man lettere ind til forståelse af en art usårlighed, som ellers let kunde komme til at stå som et privilegium for halvt eller helt unaturlige væsener. Med en trold som Grendel eller hans mor kan jordiske helte kun få bugt ved hjælp af våben som vristes ud af de fjendtlige væseners egen hånd, eller findes i utyskebolet. Nordboerne kender samme forklaring på dette fænomen som den der stiller Angelsachsernes hjærte tilfreds: det er ikke benenes hårdhed alene som gør at æggen bøjer sig, der står trolddom bag, siger de. Men under tilliden til galdrekraften mælder livets virkelighed sig gennem det romantiske, når det i en æventyrsaga hedder om en familie af halvtrolde, at faderen havde sunget sig selv og sine til usårlighed overfor alle våben undtagen deres eget ættesværd, Angrvandill. Folk med rigtig hård lykke gik usårede fra kamp til kamp, man måtte lure på et øjeblik da de som Glum selv havde blottet sig, og til syvende og sidst bliver den sikreste vej til

at ramme en mand dødeligt at såre ham med hans egne våben.

». . . til syvende og sidst bliver den sikreste vej til at ramme en mand dødeligt at såre ham med hans egne våben.«

I et æventyr som det om vikingen Svart Jærnskalle, der spurgte alle modstandere om de kendte Bladnir, er der da et let genkendeligt underlag af hverdagsfaktum. Bladnir var et ættevåben, der sidst Svart hørte til det, befandt sig i hans broder Auduns væрге, og Svart var altid på post overfor den mulighed at det skulde optræde mod ham; det gjaldt åbenbart om i nødsfald at få tid til en »besværgelse«, som kunde gøre det unyttigt i en røvers hånd. Men han blev overlistet til sidst, og det med skam at sige ved sin egen broders forræderi. Audun havde engang givet Bladnir til sin ven Torgils, og det gik slig, at Torgils en skønne dag kom til at opholde sig på et sted hvor Svart havde anmeldt sit besøg for at se til datteren i huset. Heldigvis var Torgils netop ude på den obligate æventyrrejse, og han påtog sig villigt at gøre honnør for gæsten. Natten forud for mødet blev han overrasket med et besøg af sin ven Auduns »hu«, der indviede ham i sin sorg over denne broder, der ingen nytte var til, men blot fjøtede om og gjorde landet utrygt for hæderlige mænds piger. Bladnir kunde magte ham, blot man var så omtænksom at anbringe det i sandet på kamppladsen, og så forsikre modstanderen om at man ikke vidste dets hjalte oven jorde. Når det så gik løs, da een, to, tre, op med Bladnir! – Godt var det, at de to brødras endelige opgør af deres sager først vilde komme til at foregå i den hinsidige ensomhed.

Mangen en har i det virkelige liv båret sig ad som Arngrim, der først slog Tyrving ud af hånden på Kong Svavrlami, og

dernæst snappede sværdet op for at give banehugget med det. Og den formodning at døds måden kunde blive skæbnesvanger for ættens lykke til hævn, er næppe så dristig som den foreløbig er ubegrundet.